

Translators' Attitude toward Women's Issues during the First Pahlavi Era

Maryam Saeidi¹

¹Assistant Professor in Translation Studies, Department of English Language, Az.C., Islamic Azad University, Azadshahr, Iran

Abstract Writing books about women and their issues with the aim of teaching and guiding them was among the main tenets of the literary system's poetics during the First Pahlavi era. This study examined 150 translated works and found that this tenet was incorporated into the translation poetics of the period through the practices of translating about women. Drawing on Hermans' (2007) concept of 'attitude', this study investigates attitudes of 17 translators toward women as reflected in their translated works. The content analysis revealed that translators expressed their attitudes in the translations' texts and paratexts. While some translators were aligned with Persian authors' intentions and translated works aimed at warning and guiding women, most conveyed a sympathetic attitude. The strategies employed included altering the original title to a feminine name or positive traits, stating translation's purpose in prefaces or afterwords, and producing a summary translation (Talkhis) to highlight the works' themes.

Keywords: *Translators' Attitude, Women's Issues, Translated Works, First Pahlavi Era, Archival Studies*

*Corresponding Author: Maryam Saeidi
Email: maryam.saeidi@iau.ac.ir
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1933-5228>

© 2026 LTS.
All rights reserved

Please cite this paper as follows:

Saeidi, S. (2026). Translators' attitude toward women's issues during the first Pahlavi era. *Language and Translation Studies*, 58(4), 168–202.
<https://doi.org/10.22067/lts.2025.95034.1379>

© 2026 Saeidi

This is an open-access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution License \(CC BY\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/). All rights reserved.

1. Introduction

During the early years of the First Pahlavi period (1921-1941), the trend of fiction writing shifted toward social novels that focused on women's issues. This genre became one of the main tenets of the literary system's poetics. However, moral and ideological conflicts gradually emerged, and writing and reading novels about and for the youth, particularly girls and women, found a dual function. Some writers, and later translators, pursued aims of teaching and guiding women, while others focused on the awareness-raising function of the novels. The emotional empathy with women's problems became a defining feature of the literary tradition of this period. In this respect, this study attempts to show that during the specified period, the tenet of writing novels about women found its way into the translation poetics in the form of translating works about and for women. Thus, the present study examines translators' attitudes toward women's issues in translated works during the First Pahlavi period.

2. Method

The present study applied [Hermans' \(2007\)](#) concept of 'attitude' to examine translators' attitude toward women's issues in translated works during the First Pahlavi period. To this end, the literary system's poetics of the period and its translation poetics, including history, practice, and theory of translation, were investigated, and the main tenets of the literary system's poetics were identified. One of the tenets was writing books about women and their issues with the aim of teaching and guiding them. In this respect, this study examined 150 translated works and found that this tenet was incorporated into the translation poetics through translation practices.

Drawing on microhistorical translation and translator studies, which seek to uncover and recover the voice of marginal subjects from fragmented and apparently minor data, this study investigated the neglected and unknown aspects of translatorial activities of 17 translators and their 25 translated books. Moreover, based on Hermans' notion of 'translation framing', the present study analyzed the translators' attitudes toward women in their translated texts and paratexts, including books' front covers, title pages, prefaces and epilogues, footnotes, notes, additional chapters, and retranslations.

3. Results

Translators of the First Pahlavi period were influenced by the tenet of writing books on women's issues. The 17 translators produced a total of 25 translated

works and expressed their attitudes in the front cover, title pages, prefaces and epilogues, footnotes, notes, additional chapters, and through retranslations. Translators such as Hosseini Esfehahi, Pejman Bakhtiari, and Bozorg Alavi criticized recurring themes of women's misery and emphasized women's virtues in their translations. Hosseini Esfehahi adapted a work by an unknown author, named Banko, whereas Alavi translated a work of Stefan Zweig, the most popular writer of the specified period. Hosseini Esfehahi was and still is an unknown translator; in contrast, Alavi, who chose to publish his translation under a pseudonym, later became a recognized author and translator. Ali Akbar Azizi, like Alavi, translated a work by Zweig, *Angst*, but with a different attitude, which was evident in the translated title, *Shohar-e Ba Atefeh*, the content, ending, and epilogue. Colonel Jahanbani adapted a work attributed to Albert Breyer and titled it *Zan-e DarbeDar*.

Some translations, like *Julie*, were published in journals or newspapers' feuilleton. Bakhtiari produced a summary translation of *Julie* based on his own lived experiences and sympathetic attitude toward women, and published it in the *Armaghan* journal. An archival investigation showed that *Julie* was retranslated with attitude three more times: First in 1922 by Yusuf Etesam-al-Molk, then in 1928 by Khanom Hajeb, and later in 1933 by A. Pourmand.

Most of Khanom Hajeb's translated works remained unpublished, including *Julie* and *Jang-e Zendegi: Mari Roz*. However, *Dokhtar-e Oghab*, *Foroshandegan-e Ashk*, and *Yek Omr Ashkbari* appeared in Iran's feuilleton. She regarded life as a battle [*Jang*] and complained about women's tearful lives [*Ashkbariha*]. Her translation of Jules Mary's book could contribute to the subsequent (re)translation of his works. Hatami's *Dokhtar-e Gomnam* in 1934, Shakibapour's *Doshizeh-ye Gomnam* in 1939, and Sadifi's *Zibaye Gomnan* can be considered as retranslations of Mary's *La fille sauvage*.

Iran-Dokht translated an excerpt from Helen Keller's *Three Days to See* as *Shahkari dar Ta'lim va Tarbiat*, and Monir Asfia translated Maria Curie's biography. Both translators emphasized the importance of learning from the lives of outstanding women. Narsrollah Etesami retranslated *La Dame aux camélias* in 1936 as a social novel, encouraging girls and women to read it. Three years later, Shahidi produced another retranslation of the book and titled it *Esgh va Nakami*.

AliAkbar Sarreshteh's retranslation of *The Taming of the Shrew* as *Doshizeh-ye Fetnehjoy* reflected his attitude. In 1939, Rahim Namvar adapted Marden's *Woman and the Home* as *Woman in the New Era*, which reflected the translator's attitude toward the government's efforts for modernization, women's education, and participation in the public sphere. Namvar also adapted Ellen Price's *East Lynne* into a three-volume work entitled *Chegoneh*

Freshteh Ahriman Mishavad. By translating the title and the selective content of the chapters, he emphasized themes of betrayal, moral decline, and the female protagonist's eventual regret and transformation.

4. Discussion and Conclusion

The microhistorical study of the neglected translators of the First Pahlavi period and their translations showed their presence within the discourse and translation poetics of the time. Through selective choices of works and the ways they expressed their attitudes, they contributed to reshaping the tenet of writing for guiding women. Although four translators expressed an attitude consistent with the tenet of warning and giving advice to women, nine translators criticized it with an empathetic attitude, and emphasized raising awareness and validating women's status in the family and society, supporting and defending them, and highlighting their positive qualities, such as loyalty and selflessness. These translators did not regard reading novels as a threat to the youth; rather, they considered it an important means for educating them.

Three female translators joined the movement, each contributing translations of works by women writers. Some translators, such as Khanom Hajeb, Bakhtiari, and Namvar, were prolific. Others, like Alavi and Azizi, translated works of well-known writers. Translators like Hosseini Esfehiani and Jahanbani tried to play their role with a work of unknown writers, which led them to manipulate the text and produce free translations or adaptations. Other forms of translations, including poetic adaptations and summary translations in newspapers' feuilleton, were translators' attempts to express their attitude.

Translators expressed their attitudes in prefaces, afterwords, and notes; inserted additional chapters and stories criticizing the status of women; included writers' prefaces and influential figures' tributes to the translation; and dedicated the translations to women and girls. These dedications played a decisive role in promoting translators' empathetic and supportive attitude toward women's issues. Translators changed the original titles of most translated works to express their attitude, either through feminine names or thematic descriptive titles. They altered the titles, the selected content, and chapters of the books in response to the sociopolitical conditions of the period in order to align with the dominant ideology and poetics.

All the translations examined in the present study can be considered as examples of 'translations with an attitude' because while translators decided to translate a book about women, they positioned themselves toward what

they were translating. Both attitudes, dissociative or supportive, and the resulting moral and ideological conflicts underwent ups and downs till the end of the period, and with each work chosen for translation, one aspect of this trend became more pronounced.

مطالعات زبان و ترجمه دوره ۵۸، شماره ۴ (۱۴۰۴)، صص. ۱۶۸-۲۰۲

نگرش مترجمان به مسئله زنان در دوره پهلوی اول

مریم سعیدی

استادیار مطالعات ترجمه، گروه زبان انگلیسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد آزادشهر، آزادشهر، ایران

چکیده در دوره پهلوی اول تألیف اثر با موضوع زنان و با هدف عبرت‌دهی یکی از مؤلفه‌های بوطیقای نظام ادبی بود. این پژوهش با بررسی ۱۵۰ اثر ترجمه‌شده این دوره نشان می‌دهد که این مؤلفه به صورت ترجمه آثاری درباره و برای زنان به بوطیقای ترجمه وارد شده است. از این میان، این پژوهش با استفاده از مفهوم «نگرش» موردنظر **هرمانز (۲۰۰۷)**، به بررسی نگرش ۱۷ مترجم نسبت به موضوع زنان در ۲۵ اثر ترجمه‌شده می‌پردازد. تحلیل محتوایی آثار نشان می‌دهد که مترجمان نگرش خود را در متن و پیرامتن ترجمه ابراز کرده‌اند. برخی هم‌سو با نویسندگان ایرانی آثاری را برای ارشاد زنان ترجمه کرده‌اند؛ اما بیشتر آنان نگرشی همدلانه نشان داده‌اند. ازجمله روش‌هایی که اتخاذ کرده‌اند این است که گاهی عنوان اصلی اثر را به نامی زنانه و خصائل مثبت تغییر داده‌اند، در مقدمه و مؤخره به هدف ترجمه اشاره کرده‌اند و با تلخیص ترجمه مضمون اثر را منتقل کرده‌اند.

کلیدواژه‌ها: نگرش مترجم، مسئله زنان، آثار ترجمه‌شده، دوره پهلوی اول، مطالعات آرشیوی

* نویسنده مسئول: مریم سعیدی

Email: s.ameri@birjand.ac.ir

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7706-0552>

۱. مقدمه

در سال‌های آغازین دوره پهلوی اول، به‌ویژه در فاصله سال‌های ۱۳۰۰ تا ۱۳۱۰، «جریان داستان‌نویسی به سمت رمان‌های اجتماعی گرایش پیدا کرده بود و دل‌مشغولی اصلی نویسندگان، در عین الگوبرداری از رمان‌های احساساتی اروپایی، مسئله زنان بود» (میرعابدینی، ۱۴۰۰، ص. ۵۹). تصویر آنان از «زن قربانی شرایط اجتماعی» (میرعابدینی، ۱۳۸۷، ص. ۲۴۷) چنان در رمان‌های اجتماعی آن زمان همچون «تهران مخوف» نوشته مشفق کاظمی (۱۳۰۳)، *شهرناز* نوشته یحیی دولت‌آبادی (۱۳۰۵) و مانند آن‌ها جا افتاد که نخستین نویسندگان زن و همچنین مترجمان زن و مرد، متأثر از این جریان به چنین بازآفرینی دست زدند (میرعابدینی، ۱۴۰۰، ص. ۵۹). این دوره مصادف با بیست سالی است که دوره حضور با «گام‌های لرزان» زنان نویسنده (میرعابدینی، ۱۴۰۰) و «حضور پنهان» زنان مترجم (فرحزاد، ۲۰۱۶) است. زنان نویسنده هم‌سو با نویسندگان مرد، «می‌خواستند کتاب‌های اخلاقی برای دختران بنویسند... و درواقع رمان در دست آنان همچون تازیانه عبرت بود» (میرعابدینی، ۱۴۰۰، ص. ۶۰). کتاب *دختر تیره‌بخت و جوان بلهوس* نوشته ایران‌دخت تیمورتاش و داستان کوتاه «کلبه عشق یا تماشای یک منظره خونین» نوشته مولود خانلری از نخستین نمونه‌های داستان اجتماعی احساساتی هستند که هر دو در سال ۱۳۰۹ منتشر شدند.^۱ نوشته‌هایی نیز در روزنامه‌ها و مجلات یا مقدمه کتاب‌های تألیفی منتشر می‌شد که رمان خواندن را موجب سقوط زنان و جوانان می‌دانستند؛ به‌عنوان نمونه، مقدمه جهانگیر جلیلی بر کتاب *من هم گریه کرده‌ام* (میرعابدینی، ۱۴۰۰، ص. ۶۲). این نوع نوشتن تبدیل به یکی از مؤلفه‌های غالب بوطیقای نظام ادبی شد؛ هرچند به‌تدریج تعارضات اخلاقی و ایدئولوژیک به وجود آمد و خواندن، نوشتن و ترجمه رمان کارکردی دوگانه پیدا کرد و برخی

^۱. برای اطلاع از شمار کامل داستان‌هایی که زنان با این مضامین در روزنامه‌ها و مجلات منتشر کرده‌اند نگاه کنید به میرعابدینی،

نویسندگان و مترجمان به کارکرد آگاهی بخشی آن توجه کردند. به زعم میرعابدینی (۱۳۸۷، ص. ۲۴۵) «همدلی احساساتی با مشکل زنان به بخشی از سنت ادبی این دوره تبدیل شد». این پژوهش می‌کوشد نشان دهد که مؤلفه تألیف اثر با موضوع زنان و با هدف عبرت‌دهی به آنان به صورت ترجمه آثاری درباره و برای زنان به بوطیقای ترجمه دوره پهلوی اول نیز راه یافت؛ و بدین ترتیب، به بررسی نگرش^۱ مترجمان نسبت به این موضوع در آثار ترجمه شده می‌پردازد.

۲. پیشینه و چارچوب نظری پژوهش

تا جایی که نگارنده بررسی کرده، تاکنون نگرش مترجمان دوره پهلوی اول نسبت به موضوع زنان در آثار ترجمه شده تحلیل نشده است. به علاوه، هویت ترجمانی و آثار ترجمه شده مترجمان مورد بررسی در این پژوهش، نیز مغفول مانده است. با این حال، «انگیزه» و «عاملیت» مترجمان و ناشران ایرانی در پژوهش‌هایی بررسی شده است. هاشمی و همکاران (۱۳۹۵) انگیزه مترجمان دوره قاجار در ترجمه متون نمایشی را با توجه به شرایط اجتماعی آن دوره تبیین کرده‌اند. دل‌زنده‌روی (۱۴۰۳) نیز عاملیت مترجمان و ناشران را در ورود علم روان‌شناسی به ایران در دوره پهلوی بررسی کرده است. اما مفهوم «نگرش مترجمان» که موضوع این پژوهش است، در پژوهش‌هایی در خارج از ایران تبیین شده است. نگرش در کنار مفاهیمی چون هیجانات و شخصیت مترجم و همچنین فرایندهای ذهنی در حوزه پژوهش‌های شناختی مطالعات ترجمه قرار می‌گیرد (کیندل^۲، ۲۰۲۱). در آغاز، در چنین پژوهش‌هایی فرایندهای شناختی نظیر مصاحبه‌ها، پروتکل تفکر با صدای بلند و ردیاب چشمی در شرایط آزمایشگاهی بررسی می‌شد، اما از اواخر دهه ۱۹۹۰ عوامل اجتماعی، فردی روانی، اقتصادی و کاریزمینه‌ای نیز مورد توجه

^۱. Attitude

^۲. Kaindl

قرار گرفت و دیدگاه‌های شناختی و جامعه‌شناختی با هم ترکیب شد. بااینکه همچنان هدف بسیاری از این پژوهش‌ها بررسی فرایند و تأثیرات آن بر محصول ترجمه بود و نه بررسی شخصیت مترجم، به تدریج به جنبه‌های مترجم‌محور نظیر توانش ترجمه، تخصص و خلاقیت و همچنین نگرش‌های عاطفی نسبت به کار و انگیزه ترجمه توجه شد (کیندل، ۲۰۲۱، ص. ۱۴). مفهوم «نگرش» را هرمانز (۲۰۰۷) به مطالعات ترجمه معرفی کرد (هاگمن^۱، ۲۰۲۱). چسترمن^۲ (۲۰۰۹) نیز نگرش مترجمان را از موضوعات اصلی در مطالعات ترجمه برمی‌شمارد و آن را شکل‌دهنده «تلوس»^۳ مترجم می‌داند. تلوس هدف انتزاعی‌تر و غایی مترجم است (چسترمن و بیکر^۴، ۲۰۰۸، ص. ۳۱ به نقل از اشلیگر^۵، ۲۰۲۱)؛ هدفی که می‌تواند به این سؤال پاسخ دهد که چه چیزی مترجم را ترغیب می‌کند که گذشته از امرار معاش، در یک زمینه خاص کار و یک متن مشخص را ترجمه کند. به زعم اویسرمن^۶ و همکاران (۲۰۱۲)، نگرش در کنار قضاوت‌های ارزشی و مفاهیم ذهنی، یا نظر مترجم درباره خود، اجزای سازنده خودانگاره^۷ وی هستند (کلب^۸، ۲۰۲۱، ص. ۱۱۰).

تعریف نظری و عملیاتی مفهوم «نگرش مترجم» در این پژوهش برپایه دیدگاه هرمانز است. از نظر هرمانز، نگرش و صدای مترجم به یکدیگر مربوطند. او «صدای مترجم را ابزاری اکتشافی^۹ برای بیرون کشیدن حضور مترجم از گفتمان روایی ترجمه‌شده می‌داند (کیندل، ۲۰۲۱، ص. ۲۱). ترجمه به مثابه صدای مترجم با این فکر آغاز شد که نمی‌توان یک متن ترجمه‌شده را برداشت بی‌واسطه صدای نویسنده از یک زبان به زبان دیگر فرض کرد. بلکه ترجمه همیشه متضمن بیش

^۱ Hagemann

^۲ Chesterman

^۳ Translational teloi

^۴ Baker

^۵ Schlager

^۶ Oyserman

^۷ self-image

^۸ Kolb

^۹ heuristic

از یک صدا در متن و بیش از یک حضور گفتمانی است. بنابراین، هرمانز براساس تفاوتی که ارسطو بین نقل (گفتن) و تقلید (نشان دادن) برقرار می‌کند، ترجمه را صرف یک گفتار مستقیم و تقلیدی^۱ نمی‌بیند و معتقد است که در ترجمه عناصر گفتار غیرمستقیم نیز وجود دارد و تا حدودی نقلی^۲ نیز هست (هرمانز، ۲۰۰۷). در این تمایز، مترجم فقط عامل تقلیدی و گوینده خیمه‌شب‌بازی یا بلندگو نیست، بلکه همواره واسطه نقلی و حتی مؤلف و عاملی است که دیدگاه‌ها و عقایدی دارد (هرمانز، ۲۰۰۷). به عبارت دقیق‌تر، چنین مترجمی نگرش دارد و مسئولیت، عاملیت و تبعات اخلاقی نظر انتقادی را که بیان می‌کند، می‌پذیرد (هرمانز، ۲۰۰۷).

از نظر هرمانز (۲۰۰۷)، نگرش مترجم بر تمام ترجمه‌ها تأثیر می‌گذارد؛ از این رو، همه ترجمه‌ها را «ترجمه‌هایی همراه با نگرش»^۳ می‌داند. به عبارتی، همه ترجمه‌ها موضع‌گیری^۴، فاعلیت یا عاملیت مترجم را با خود دارند (هرمانز، ۲۰۰۷) و عاملیت مشخصاً شامل قضاوت‌های ارزشی و مسئولیت اخلاقی می‌شود. مسئولیت تصمیم به ترجمه و ارائه یک اثر، و همچنین قضاوت‌های ارزشی همه با مترجم است. در آخر، او از تعارضات اخلاقی، اجتماعی یا سیاسی برای نشان دادن نگرش استفاده می‌کند و معتقد است که نگرش «ممکن است به ایدئولوژی، مذهب و زیبایی‌شناسی مربوط شود» (هرمانز، ۲۰۱۴، ص. ۲۰۹). این پژوهش مبنای نظری و عملی مفهوم «نگرش» مورد نظر هرمانز (۲۰۰۷) را در پیوند با صدای مترجم برای چارچوب تحلیلی بررسی نگرش مترجمان دوره پهلوی اول نسبت به مسئله زنان، در متن و پیرامتن آثار ترجمه‌شده به کار می‌برد. در ادامه روش پژوهش و یافته‌های حاصل از این بررسی ارائه می‌شود.

^۱. mimetic

^۲. diegetic

^۳. translating with an attitude

^۴. translator's subject-position

۳. روش پژوهش

این پژوهش نگرش مترجمان دوره پهلوی اول به مسئله زنان در آثار ترجمه شده را با توجه به نظر **هرمانز (۲۰۰۷)** بررسی می کند. برای این منظور، ابتدا بوطیقای نظام ادبی و بوطیقای ترجمه شامل تاریخ، عمل و نظریه ترجمه در دوره پهلوی اول بررسی شد و مؤلفه های غالب آن همچون ترجمه ادبیات عامه پسند فرانسوی، ادبیات پلیسی، انگیزشی و مانند آن ها شناسایی شد. یکی از مؤلفه های بوطیقای نظام ادبی در این دوره تألیف اثر با موضوع زنان و با هدف عبرت دهی بود. بنابراین، این پژوهش تاریخی با بررسی منابع کتابشناختی و آرشیوی، ۱۵۰ اثر ترجمه شده در این دوره را شناسایی کرد. بررسی عناوین آثار و مقدمه مترجمان یا پیش گفتار نویسان نشان داد که مترجمان آثاری را درباره و برای زنان ترجمه کرده اند و مؤلفه تألیف اثر با موضوع زنان به صورت «ترجمه اثر درباره و برای زنان» به «بوطیقای ترجمه» نیز وارد شده است. سپس، از میان آثار ترجمه شده، به کمک روش خردتاریخی ترجمه و مترجم پژوهی که «صدای سوزدهای حاشیه ای را بر اساس داده های پراکنده و ظاهراً جزئی بازایی می کند» (آدامو^۱، ۲۰۰۶، ص. ۴)، ابعاد ناشناخته و مغفول مانده فعالیت ترجمانی ۱۷ مترجم و ۲۵ اثر ترجمه شده مورد بررسی قرار گرفت و نگرش مترجمان این آثار نسبت به موضوع زنان در متن و پیرامتن آثار تحلیل شد. برای این کار، مفهوم «نگرش» و الگوی «قاب/چارچوب ترجمه» مورد نظر هرمانز (۲۰۰۷؛ ۲۰۱۴) به کار رفت و طبق آن حالت ترکیبی تحلیل متن و پیرامتن ترجمه، شامل جلد و صفحه عنوان، مقدمه، متن معرفی ترجمه، خاتمه یا مؤخره و پاورقی، یادداشت و گفتار مترجمان، در کنار تحلیل بازترجمه های دیگر مترجمان انجام شد. **هرمانز (۲۰۰۷)** و پژوهشگرانی چون **طاهر-گورچاغلار^۲** (۲۰۱۹) و **الوستد^۳** (۲۰۱۳، ص. ۲۰۷-۲۰۸) «پیرامتن ها را منبعی غنی برای بررسی نگرش

^۱. Adamo

^۲. Tahir-Gürçağlar

^۳. Alvstad

مترجمان نسبت به متون منبع، نویسندگان و خوانندگان متن مقصد می‌دانند» (کلب، ۲۰۲۱، ص. ۱۱۰).

۴. یافته‌های پژوهش

در این پژوهش، بررسی ۱۵۰ اثر ترجمه‌شده در دوره پهلوی اول نشان داد که مؤلفه تولید اثر با موضوع زنان به صورت ترجمه آثاری درباره و برای زنان به بوطیقای ترجمه وارد شده و مترجمان آثاری در این موضوع ترجمه کرده‌اند. در اینجا ۱۷ مترجم و ۲۵ اثر ترجمه‌شده در موضوع زنان، معرفی و نگرش مترجمان نسبت به این موضوع در متن و پیرامتن آثار تحلیل شد. بیشتر این مترجمان و آثارشان مغفول مانده‌اند.

یکی از آثار ترجمه‌شده این دوره که مترجم در مقدمه به‌صراحت به موضوع زنان اشاره کرده، ترجمه یادداشت‌های یک زن شوهردار تألیف بانکو، نویسنده انگلیسی، است که جعفر حسینی اصفهانی، مترجم کتاب، در مقدمه خود درباره رواج گرایش به ترجمه آثار برای زنان و همچنین هدف خود از انتخاب کتاب توضیح داده است:

امروزه انظار عقلا و نویسندگان متوجه به تهذیب اخلاق و تربیت نسوان گردیده و در مقام تعدیل و اصلاح حالات روحیه و عادات آن‌ها برآمدند و از آنجایی که بهترین راه تبلیغ در هر امری طریقه (رمان)‌نگاری و قصه و حکایت‌گویی است به عقیده بنده برای کاشتن بذر فضیلت و تقوا و تعلیمات اخلاقی و دعوت به صلاح پس از نطق‌های مهیج و خطابه و کنفرانس این طریقه در درجه اول از تأثیر می‌باشد زیرا که در ضمن یک حکایت شیرین و یا قصه شگفت‌انگیز روح و فضیلت و نشاط و قوه عزم و اراده و امثال این ملکات اخلاقی را در یک ملتی ایجاد نموده و ضعف نفس و بی‌ارادگی و کسالت و تن‌پروری و امثال این رذائل اخلاقی را از آن‌ها دور می‌نماید به این جهت که غربی‌ها کلیه حقایق اخلاقی را به این وسیله به اذهان مردم نزدیک می‌نمایند لذا

مبادرت به ترجمه این صفحات که حاوی بعضی از قسمت‌های اخلاقی است نمودم.

(حسینی اصفهانی، ۱۳۰۶، ص. ۲)

در پایان، موضوع کتاب را با تأکید بر «فضیلت و تقوای زن داستان» به اختصار توضیح می‌دهد: نویسنده انگلیسی معروف (بانکو) در ضمن این حکایت درجه فضیلت و تقوای خانمی را بیان می‌نماید که به واسطه غیبت شوهر و تنهایی و معاشرت‌های غیرمناسب نزدیک بوده است طهارت خود را از دست بدهد ولی عفت ذاتی وی را از چنگال فساد اخلاقی نجات داده است. (حسینی اصفهانی، ۱۳۰۶، ص. ۲)

لازم به ذکر است که با بررسی نام نویسنده، عنوان اثر و نشانه‌های درون‌متنی ترجمه در منابع کتابشناختی و آرشیوهای مختلف، اطلاعاتی درباره این اثر و نویسنده به دست نیامد. به نظر می‌رسد این کتاب تاحد زیادی اقتباس آزاد مترجم باشد و این امر دست مترجم را در دستکاری متن به نفع اعمال نگرش بازگذاشته است.

در فاصله سال‌های ۱۳۰۷ تا ۱۳۰۹ محمد حجازی هما (۱۳۰۷)، پریچر (۱۳۰۸) و زیبا (۱۳۰۹) را درباره زنان نوشت. حسین پژمان بختیاری شاعر، نویسنده، مترجم و محقق برجسته در شبکه ارتباطی با حجازی، ملک‌الشعرا بهار، نصرالله فلسفی و برخی افراد تأثیرگذار بود. در فضای آن دوره نسبت به موضوع زنان، تحت تأثیر آثار منتشرشده و همچنین متأثر از مادر شاعر خود و تجربه زیسته‌اش، به ترجمه آثاری درباره زنان روی آورد و از ۱۳۰۶ تا ۱۳۱۱ پنج اثر با این موضوع ترجمه کرد: سیه‌روز (۱۳۰۷-۱۳۰۶)، زن بیچاره (۱۳۰۸)، وفای زن (۱۳۰۸)، ژولی (۱۳۱۰)، مادموازل / سکودری (۱۳۱۰-۱۳۱۱). سیه‌روز اثر اقتباسی منظوم است و بختیاری بر روی جلد و صفحه نخست کتاب بیت «تو دانی کاندرین ملک تبه‌روز/ بود مفهوم نام زن سیه‌روز» را اضافه کرده و کتاب را که به تعبیر وی درباره «زنان بدبخت» بود به «زن‌های تیره‌بخت» تقدیم کرد. عبدالحسین احمدی بختیاری در پیشگفتاری که بر ترجمه نوشته توضیح داده است:

اصل این حکایت، اقتباسی از قطعه «پل کوچک» یا «Petit Paul» ویکتور هوگو است که نصرالله فلسفی آن را با عنوان «طفل بی مادر» ترجمه کرده و بختیاری آن را عیناً قبل از منظومه «سیه روز» آورده است. این منظومه ترجمه این قطعه نیست بلکه بختیاری از آن استفاده کرده و کاملاً مستقل از این حکایت عمل کرده است. (احمدی بختیاری، ۱۳۰۷-۱۳۰۶، ص. ج)

همچون مادر شاعر خود، در اشعاری معایب رسوم زناشویی را نقد کرده و با افزودن گفتارهایی مثل «بیچارگی زنان، گفتار پژمان» بر همدلی خود با زنان تأکید کرده است. به دیگر آثار وی در ادامه و بر اساس زمان انتشار آن‌ها پرداخته می‌شود.

در مهرماه ۱۳۰۸ خانم حاجب، از نخستین زنان مترجم پرکار این دوره، ترجمه رمان *L'aiglone* از آرتور برن (۱۳۰۸) را با عنوان «دختر عقاب» منتشر کرد (سعیدی، ۱۴۰۲، ص. ۹۱). او با انتخاب این رمان برای ترجمه، به جای تأکید بر گزاره غالب عبرت‌دهی به زنان و دختران، آنان را همچون لارنس، شخصیت اصلی داستان، قهرمانان زندگی خود و جامعه می‌دید. مترجم کلمه «دختر» را در ترجمه *L'aiglone* به معنای «جوجه عقاب ماده» افزوده تا زن بودن قهرمان داستان را در عنوان معرفی کند.

در همین سال، پژمان بختیاری، مجموعه اشعاری را با عنوان زن بیچاره (۱۳۰۸) منتشر و به ملک‌الشعراى بهار تقدیم کرد و در بهمن‌ماه ترجمه وفای زن (۱۳۰۸) نوشته بنیامین کنستانت^۱ را با یک مقدمه و شرح حال نویسنده منتشر کرد. مقدمه این اثر نیز گویای مطالب مهمی در مورد نگاه وی نسبت به مسئله زنان است. او توضیح داده است که «در افسانه‌های شرقی همواره جرایم و خطایا را به نسوان بی‌پناه نسبت داده‌اند و نگارنده را در تخطئه این عقاید و ابطال این نظرات نامه‌ها و چکامه‌هاست که به طبع رسیده (مثل «سیه روز» و «زن بیچاره») و خواهد رسید»

^۱. Benjamin Constant de Rebecque

(بختیاری، ۱۳۰۶، ص. ۲). وفای زن یکی دیگر از آن‌هاست که در آن «فقط به یکی از فضایل پسندیده و محصنات خاص زن‌ها که وفاداری و پایداری در محبت است» (بختیاری، ۱۳۰۶، ص. ۳) پرداخته است. او معتقد است که «زنان از مردان وفادارترند» و بیت شعری نیز آورده است: «از زنان هر گناه که در نظر است/ اندر آن جرم مرد مستتر است». کتاب وفای زن را از این رو ترجمه کرده که متضمن اثبات مدعای خود در وفاداری زنان دانسته است (بختیاری، ۱۳۰۶، ص. ۳). روش تلخیص ترجمه را برای این کار برگزیده و نوشته است: «چنانکه شیوه بنده است آن را تلخیص نمودم تا موجب خستگی خوانندگان محترم نشود» (بختیاری، ۱۳۰۶، ص. ۳). بختیاری مقدمه دومی نیز به ترجمه افزوده است و در آن به شرح حال نویسنده پرداخته و بر موضوع کتاب که به‌زعم وی «بی‌وفایی و بی‌ثباتی قلب نویسنده نسبت به شریک باوفای زندگیش مادام دوشنال [مادام دو استائل]^۱ است» تأکید کرده است، اما «نویسنده خود را در [شخصیت] آدولف^۲ و معشوقه را در النور^۳ پنهان کرده است» (بختیاری، ۱۳۰۶، ص. ۴-۵). بختیاری در مؤخره کتاب با عنوان «سخن مترجم»، پس از ارائه توضیحاتی درباره «جنبه روانشناسی و اخلاقی» کتاب، «مانند ناشر متن اصلی معتقد است که قرائت این رمان خدمت بزرگی به جامعه نمی‌کند زیرا مکتب اصلاح افراد فقط مرور زمان، مراجعه به اعمال گذشته و تذکار خطایای دیرین است» (بختیاری، ۱۳۰۶، ص. ۱۶۵-۱۶۶). او برخی مطالب مؤخره را به‌جهت اهمیت با چاپ پررنگ مشخص کرده و در یک بند دیگر به توضیحات خود ادامه داده است:

اگر دروس اصلاحی این کتاب نیروی تغییر اخلاق نکوهیده و ایجاد فطرت پسندیده را نداشته باشد لااقل آینه‌ای است که غالباً بل اکثر خوانندگان محترم عکس خود و اعمال خود را در آن مشاهده می‌فرمایند. هر مرد و زنی که آن را بخواند آدولف و

^۱. Madame de Staël

^۲. Adolphe

^۳. Ellénore

النوری در وجود خود یافته و افکار روحی خویش را بر صفحاتش مرتسم می‌بیند.

(بختیاری، ۱۳۰۶، ص. ۱۶۶)

او مؤخره خود را در حکم خطابه‌ای در دفاع از «وفای زنان» قرار داده و توضیحات مفصلی در حدود هفت صفحه آورده است (بختیاری، ۱۳۰۶، ص. ۱۶۸). در انتها بیت شعر «روح زن را آشیان عشق و صفاست/قلب زن بسته کمند و فاست» را اضافه کرده است (بختیاری، ۱۳۰۶، ص. ۱۶۹). در زمانه‌ای که برخی از نویسندگان مطرح، آثار تألیفی و مقالاتی را با هدف ارشاد و عبرت زنان می‌نوشتند و علاقه دختران و زنان جوان به خواندن رمان را خطری برای آنان می‌دانستند، بختیاری «علاقه زنان به خواندن رمان‌ها و افسانه‌های عاشقانه را در این می‌دید که با مطالعه آن‌ها شمه‌ای از احساسات و حالات خود را متذکر می‌شوند» (بختیاری، ۱۳۰۶، ص. ۱۷۱). به زعم بختیاری «این کتاب وفاداری و استقامت و فداکاری نسوان را در راه محبت نشان می‌دهد؛ از این رو، عنوان اصلی کتاب را که «آدولف» است به «وفای زن» تغییر داده است (بختیاری، ۱۳۰۶، ص. ۶-۷): «من نام این کتاب را وفای زن گذاشتم نه فقط از لحاظ آنکه داستان آدولف حاکی از وفاداری النور و فداکاری او در راه محبت است ولی به این نظر که وفاداری را از خصائل خاصه زنان و این کتاب را آینه سراپا نمای روحیات آن‌ها می‌دانم.»

نکته قابل توجه این است که رمان آدولف اثری از ادبیات کلاسیک فرانسه است که در زمان انتشار با استقبال بسیاری روبه‌رو شد. این رمان داستان یک مرد جوان درون‌گرا را نشان می‌دهد که درگیر رابطه عاشقانه با زنی زیبا اما بزرگتر از خود می‌شود و چندی بعد مشکلات زیادی پیدا می‌کند. بختیاری به این بُعد داستان در مقدمه و مؤخره خود اشاره نکرده و متأثر از تجربه زندگی و شرایط زمانه خود آن را از منظری زنانه دیده و بر شخصیت زن داستان و وفاداری او تأکید کرده است.

در فضایی پلیسی حاکم بر این دوره، ترجمه ادبیات پلیسی با تأکید بر آثار موریس بلان و شرلوک هولمز نیز یکی دیگر از مؤلفه‌های بوطیقای ترجمه بود. سرهنگ محمد حسین جهانبانی،

از فرماندهان ارتش که مدتی رئیس شهربانی کل کشور و سرپرست وزارت کشور بود، متأثر از شغل خود و همچنین «شاید نظر به رقابتی که آن سال‌ها بر سر ترجمه آثار شرلوک هلمز و موريس لبنان بود» (سیدی‌نژاد، ۱۴۰۲، ص. ۱۰۸) ترجمه چند داستان شرلوک هلمز را با عنوان «عملیات خارق‌العاده شرلوک هلمس پلیس مشهور انگلیس» در دی‌ماه ۱۳۰۶ منتشر کرده بود. در آذرماه ۱۳۰۹ ترجمه زن دربه‌در نوشته آلبرت برایر (۱۳۰۹) را منتشر کرد. ترجمه با تأکید بر «سرهنگ» بودن مترجم در صفحه معرفی کتاب، بدون مقدمه و مؤخره منتشر شد، اما عنوان اثر به‌تنهایی گویای وجه دیگر نگرش به موضوع زنان و نگرش این سرهنگ-مترجم به مسئله است. لازم به ذکر است که با بررسی نام نویسنده، عنوان و نشانه‌های درون‌متنی ترجمه، اطلاعاتی درباره این اثر و نویسنده آن به دست نیامد و ممکن است «زن دربه‌در» اقتباس آزاد مترجم باشد. بختیاری در پایان مقدمه اول ترجمه وفای زن وعده ترجمه ژولی^۱ اثر ژان ژاک روسو را داده بود که به‌زعم وی «حاوی مطالب و نکات عالیۀ اخلاقی شامل کلیۀ دقایق عشق و عفت و دارای مراسلات جذاب و دلپذیر است» (بختیاری، ۱۳۰۶، ص. ۴). او ترجمه بخش‌هایی از این رمان را از آبان ۱۳۱۰ تا اوایل سال ۱۳۱۱ در مجله *ارمغان* منتشر کرد. در شماره نخست، در مقدمه‌ای دوصفحه‌ای به معرفی کتاب، نویسنده و هدف از ترجمه پرداخته است:

از آنجا که قرائت این کتاب برای جمیع جوانان و دوشیزگان پاکدامنی که به واسطه سادگی ضمیر در هر ساعتی ممکن است دچار دیوان آدمی‌صورت یا آدمیان دیوسیرت گشته و با یک لغزش مختصر خود را در چاهسار ذلت و نکبت سرنگون ببینند ضرورت داشت بنده به ترجمه‌اش اقدام کرده‌ام. (بختیاری، ۱۳۱۰، ص. ۵۷۱)

از توضیحات مقدمه برمی‌آید که او در این ترجمه نیز با همدلی به زنان توجه داشته و چون مطالعه آن را ضرورت می‌دانسته بار دیگر روش «تلخیص» را انتخاب کرده تا پیام کتاب را

^۱. *Julie, ou la nouvelle Héloïse*

سریع‌تر به مخاطب برساند: «چون در اصل، توضیح و تشریح مسائل با اطنابی مُملِ نگاشته شده تلخیص آن را روا دانسته ترجمه خود را مُلخص ثرولی ژان ژاک روسو قرار دادم» (بختیاری، ۱۳۱۰، ص. ۵۷۱). با فرض اینکه تلخیص چنین اثری ممکن است با اعتراض مواجه شود، توضیح داده است:

کسانی که اصل فرانسه این کتاب را مطالعه فرموده‌اند می‌دانند که ترجمه یکی از شاهکارهای داهیة فرانسوی کاری بس دشوار است بنابراین اگر در آن لغزشی یافته بنده را بر خطای خود واقف سازند و در غیابم به طعن و ملامت نپردازند. (بختیاری،

۱۳۱۰، ص. ۵۷۱-۵۷۲)

سندی در نیست که این کتاب به‌طور کامل در مجله و سپس به صورت کتاب منتشر شده باشد. بررسی که نگارنده در آرشیوها انجام داد نشان می‌دهد که ثرولی در آن دوره سه بار دیگر ترجمه شده که دو ترجمه پیش از بختیاری و یک ترجمه پس از او بوده است. اولی، ترجمه نخستین نامه از کتابی با عنوان *از نوول هلوینیز مکتوب اول - از سن پرو به ثرولی* است که یوسف اعتصام‌الملک (۱۳۰۰) آن را بدون مقدمه و احتمالاً به‌جهت ارزش ادبی اثر در بخش ادبی مجله بهار در اسفندماه ۱۳۰۰ منتشر کرده و ادامه نداده است. دومین ترجمه را خانم حاجب بدون مقدمه و مؤخره در تیر ۱۳۰۷ به انجام رساند که منتشر نشده است (سعیدی، ۱۴۰۲، ص. ۸۵-۸۶). پس از ترجمه بختیاری، ترجمه ۵۱ نامه از کتاب به قلم ع. پورمند در سال ۱۳۱۲ انجام شده که این ترجمه نیز منتشر نشده است. پورمند در مقدمه، مختصری از شرح حال روسو نوشته است. نکته قابل توجه این است که مترجم احتمالاً تحت تأثیر ترجمه سیه‌روز بختیاری بوده؛ زیرا در ساختاری مشابه در پایان ترجمه خود دو داستان کوتاه و گفتار پندآموز با عنوان «یک داستان عجیب برای عبرت خانم‌ها» و «پند به خانم‌های جوان و کم‌تجربه که تازه قدم به خانه شوهر گذارده‌اند» افزوده است.

بختیاری یک اثر دیگر درباره زنان را با عنوان *مادموازل اسکودری*^۱ در سال‌های ۱۳۱۰-۱۳۱۱ در نشریه *افسانه* منتشر کرد. ظاهراً به علت «وجود این نشریه که همه را به شور و شوق نوشتن و ترجمه آورده بود» (میرعابدینی، ۱۳۸۷، ص. ۱۲۱) بختیاری نیز این داستان کوتاه از هوفمان^۲ را به همراه داستان «قمار»^۳ ترجمه کرده بوده است.

برخی ترجمه‌های این دوره ابتدا در مجلات یا پاورقی روزنامه‌ها منتشر می‌شد و سپس به صورت کتاب درمی‌آمد. خانم حاجب در فاصله سال‌های ۱۳۱۱ تا ۱۳۱۳ دو ترجمه در پاورقی روزنامه *ایران* منتشر کرد: *فروشنندگان/شک*^۴ از شارل اسکیه در سال ۱۳۱۱ و *یک عمر/اشکباری*^۵ از امیل ریشبورگ در ۱۳۱۳-۱۳۱۲ (سعیدی، ۱۴۰۲، ص. ۱۲۳). هر دو ترجمه بدون مقدمه و مؤخره‌اند. عنوان متن اصلی ترجمه *یک عمر/اشکباری* «*La Comtesse Paule*» است. به نظر می‌رسد خانم حاجب با توجه به ترجمه *فروشنندگان/شک* و با الهام از کتاب دیگر ریشبورگ با عنوان «*Chemin des larmes*» [مسیر اشک]، عنوان «یک عمر اشکباری» را به جای ترجمه تحت‌اللفظی «کتس پل» توصیف بهتری از احوال شخصیت اصلی داستان، احوالات خودش و برخی زنان زمانه‌اش دیده است؛ زنانی که زندگی‌شان به گفته وی جز اشکباری‌ها نیست: «مجو حاجب، مگو حاجب که در خواب عدم آسود/خلاصی یافت از غم، هم نجات از اشکباری‌ها» (سعیدی، ۱۴۰۲، ص. ۱۲۳). او عبارت «قسمت اول - کتس پل» را به صورت عنوان فرعی کتاب قرار داده که اشارتی به عنوان اصلی است.

خانم حاجب در فاصله ۱۷ فرودین تا ۹ اردیبهشت ۱۳۱۲ کتابی با عنوان *جنگ زندگی: ماری رز یا الهه عشق و بهار از ژول ماری*^۶ را ترجمه کرد که مقدمه‌ای بر آن نوشته و منتشر نشده

^۱. Das Fräulein von Scuderi

^۲. Ernest Theodor Amadeus Hoffmann

^۳. Spielerglück

^۴. Les Vendeurs De Larmes

^۵. La Comtesse Paule

^۶. Jules Mary (1851-1922)

باقی مانده است (سعیدی، ۱۴۰۲، ص. ۹۹). عنوان اصلی کتاب «La Fee Printemps» است اما او عبارت «جنگ زندگی» را که جزئی از سبک ترجمانی‌اش بوده به‌همراه نام شخصیت دوم زن داستان که نماد فداکاری و ازخودگذشتگی است به عنوان اضافه کرده است. داستان بر محور دو زن، جنی برتیل و ماری رز ولادیر، می‌گردد که هر دو قربانی دسیسه‌های اطرافیان حتی پدر و معشوق خود می‌شوند، اما خانم حاجب انتخاب کرده که در عنوان ترجمه‌اش «ماری رز» را که نماد ازخودگذشتگی است «الهه عشق و بهار» بنامد. به این ترجمه از این جهت اشاره شد که اشارات بینامتنی با خود دارد. ممکن است زین‌العابدین رهنما، مدیر روزنامه *ایران* که از حلقه دوستان خانم حاجب بوده، در جریان این ترجمه قرار گرفته و نویسنده آن را به دیگر مترجمان پیشنهاد داده باشد؛ زیرا در آذرماه ۱۳۱۳ ترجمه‌ای دیگری از ژول ماری با عنوان دختر گمنام به قلم عزیزالله حاتمی در پاورقی روزنامه *ایران* منتشر شد. ترجمه *دوشیزه گمنام* به قلم عنایت‌الله شکیباپور که در تیرماه ۱۳۱۹ در *گل‌های تهران* منتشر شد نیز ممکن است بازترجمه‌ای از دختر گمنام باشد. متن اصلی این ترجمه‌ها «La jolie fugitive» است که عنوان بخش پایانی (جلد سوم) کتاب *La fille sauvage* است. این رمان درباره لیلیان شخصیت اصلی داستان است که از کودکی با هویتی نامعلوم نزد خانواده‌ای زندگی می‌کند و داستان مسیر پر فراز و فرود مشخص شدن هویت وی را روایت می‌کند. ترجمه‌ای با عنوان *زیبای گمنام* از ژول ماری به قلم سدیفی نیز در منابع ذکر شده که اطلاعات کتابشناختی آن ناقص است. احتمالاً ترجمه این داستان عامه‌پسند در زمانه خود موردتوجه بوده که در مدت کوتاهی بازترجمه و زمینه‌ساز ترجمه دیگر آثار نویسنده شده است: در ۱۳۱۴ ابراهیم الفت کتاب *شرمسار* و در ۱۳۱۹ محمد مرتضوی *خانه سری* را از این نویسنده ترجمه و در پاورقی روزنامه *ایران* منتشر کردند.

بزرگ علوی نیز از تکرار الگوی زنانی که در نکبت و بدبختی غرق می‌شوند چنان دل‌آزار شده بود که رمان گل‌های سفید تسوایک^۱ را با نام مستعار «فریدون ناخدا» به همراه مقدمه‌ای در شماره‌های ۱ تا ۵ مجله دنیا از بهمن ۱۳۱۲ تا خرداد ۱۳۱۳ منتشر کرد (میرعابدینی، ۱۳۸۷، ص. ۲۴۷). به‌زعم سیدی‌نژاد (۱۴۰۲، ص. ۲۴) مقدمه وی نشان می‌دهد که «ترجمه این داستان را آگاهانه انجام داده و واکنشی به جریان غالب آن دوره بوده است که با آثاری مثل تهران مخوف ظهور پیدا کرده و با داستانهای پرطرفدار محمد حجازی، محمد مسعود و عباس خلیلی ادامه یافته بود». در واقع، «انتخاب این داستان برای ترجمه و چاپ در مجله دنیا پیشنهادی برای نویسندگان ایرانی نیز محسوب می‌شد چنانکه خطاب به نویسندگان و با هدف تأثیرگذاری بر آنها نوشت»:

در میان نویسندگان فعلی ایران فکری که خیلی رواج دارد بیان طرز فساد و فاحشه شدن یک دختر جوان سالم است. این نویسندگان با فکر ساده و عاری از صنعت در رمانهای غیرجالب این فکر را می‌پرورانند. حال ما ترجمه قطعه‌ای از استفان تسوایگ را که نیز دارای همین زمینه است در اینجا درج می‌کنیم تا معلوم شود این نویسنده با چه قدرت [ی] تأثیر محیط و عوامل دیگر را نشان داده، حتمی بودن وقوع معلول را در نتیجه وجود علل واضح می‌کند. (علوی، ۱۳۱۳، ص. ۲۵)

بزرگ علوی عنوان اصلی داستان را که «نامه یک زن ناشناس»^۲ است هم‌سو با هدف خود به «گل‌های سفید» تغییر داده است. او با حذف ارجاع عنوان به یک «زن ناشناس» و «نامه او» که خود گویای گمنامی و بی‌صدایی زنان است و تغییر آن به «گل‌های سفید»، محوریت را از «زن» داستان برداشته و با نگرشی نمادین معصومیت عشق بی‌پاسخ زن را برجسته ساخته است. زن

^۱. Stefan Zweig

نام این نویسنده در فارسی به صورت استفان تسوایگ یا تسوایک، اشتفان یا اشتفن زوایک نیز ضبط شده است.

^۲. Brief einer unbekannten Frau

ناشناس داستان هر سال در روز تولد مرد برایش گل‌های سفید می‌فرستد اما مرد هرگز نفهمید و تلاش نکرد که دریابد این گل‌ها را چه کسی می‌فرستد. مترجم با انتقاد از نوع نگاه به زنان در شماره نخست ترجمه مقدمه‌ای نوشته بود. پس از اتمام ترجمه نیز در مقاله‌ای با عنوان «زن و ماتریالیسم» نتیجه می‌گیرد که «باید برای زنان کارهای مناسبی در جامعه تدارک دید تا آنان را از قید مادی مردان درآورد» (علوی، ۱۳۱۳، شماره ۶، ص. ۱۸۵-۱۸۶). در شماره پنجم مجله در خرداد ۱۳۱۳ نیز مقاله‌ای به قلم ایران‌دخت درباره زندگی هلن کلر با عنوان «یک شاهکار در اثر تعلیم و تربیت» منتشر شده که بخشی از کتاب نویسنده با عنوان سه روز برای دیدن است. احتمالاً ایران‌دخت همان ایران‌دخت تیمورتاش نویسنده دختر تیره‌بخت و جوان بلهوس باشد. گرچه دوره اوج ترجمه آثار تسوایگ را سال‌های دهه بیست خورشیدی می‌دانند (سیدی‌نژاد، ۱۴۰۲) اما ترجمه بزرگ علوی نشان داد پیش از این دهه نیز آثار تسوایک ترجمه می‌شده و «ذبیح الله منصوری با انتشار ترجمه‌هایش در روزنامه کوشش از سال ۱۳۱۰ آغازکننده این حرکت بوده است» (سیدی‌نژاد، ۱۴۰۲، ص. ۲۳-۲۴). در ارتباط با این پژوهش، در سال ۱۳۱۶ علی‌اکبر عزیزی ترجمه شوهر باعاطفه نوشته استفان زوئیک [تسوایگ] را منتشر کرد. عزیزی عنوان متن اصلی را که «Angst» به معنای «ترس و وحشت» است بر اساس نگرش خود به «شوهر باعاطفه» ترجمه کرده و عنوان فرعی «وحشت و ترس/ ندای ضمیر و صداها» وحشت‌آور وجدان» را زیر آن قرار داده است. این رمان کوتاه داستان زن جوان ثروتمندی به نام ایرن واینر (واگنر) است که با جوانی به نام ادوارد، نوازنده پیانو، وارد رابطه می‌شود. ایرن خیلی زود دچار عذاب وجدان و ترسی فلج‌کننده می‌شود تا حدی که هنگام خودکشی، شوهرش او را نجات می‌دهد و گره‌گشایی‌های داستان اتفاق می‌افتد. مترجم با تغییر عنوان، محوریت موضوع را از ترس و فشار روانی زن برداشته و بر لطف و عاطفه شوهر متمرکز کرده است. درعین حال، در جایی از داستان که به «علت تسلیم شدن ایرن در برابر جوان موسیقیدان» (زوئیک، ۱۳۱۹، ص. ۱۳) می‌پردازد، مترجم متأثر از مؤلفه غالب درباره تأثیر رمان‌خوانی زنان و دختران، عبارت

«خواندن کتاب‌های تفریحی که غالباً زنان شوهردار را تشویق به داشتن رفیق می‌نماید» را به متن ترجمه افزوده است تا نگرش خود را نشان دهد که خواندن رمان نقشی در انحراف «ایرن» و زنان و دختران ندارد:

متن اصلی (آلمانی):

“...aus einer gewissen Trägheit des Widerstandes gegen seinen Willen und einer Art unruhigen Neugier. Nichts in ihr, weder ihr durch eheliches Glück voll befriedigtes Blut, noch das bei Frauen so häufige Gefühl, in ihren geistigen Interessen zu verkümmern, hatte ihr einen Liebhaber zum Bedürfnis gemacht...”

ترجمه انگلیسی:

“... but because of a certain inertia of resistance to his desire and a kind of restless curiosity. Nothing in her, neither her sensuality, fully satisfied by her conjugal relations, nor the feeling, so common in women, of being stunted in her intellectual interests, had made a lover a necessity for he...”

ترجمه فارسی:

تسلیم ایرن فقط به خاطر سستی قوای مدافعه و یک نوع تحریک اعصاب بوده و هیچ عواملی اعم از خوشبختی یا بدبختی فامیلی یا خواندن کتاب‌های تفریحی که غالباً زنان شوهردار را تشویق به داشتن رفیق می‌نماید ایرن را به دوستی با این جوان تحریک نکرده بود.

داستان با جمله زیر پایان می‌یابد:

متن اصلی (آلمانی):

Innen tat noch leise etwas weh, aber es war ein verheißender Schmerz, glühend und doch lind, so wie Wunden brennen, ehe sie für immer vernarben wollen.

ترجمه انگلیسی:

Something still ached softly inside her, but it was an auspicious pain, glowing yet mild, like wounds burn before they scar over forever.

ترجمه فارسی:

ایرن کمی باز رنج می‌برد ولی این رنج مختصر که درعین حال خوش آیند بود
مانند خارشهای زخم‌هایی بود که در حال خوب شدن بود و لکه مختصری
از خود باقی می‌گذارند.

آیا این لکه‌ها ممکن است از دامان زنی که خود را با عفت می‌داند رفع شود

و آیا خطای ایرن قابل بخشش بود

بدیهی است بعد از سال‌ها شوهر ایرن همیشه متفکر بود و عاقبت کار به

جدایی و افتراق کشید

جملاتی که زیر آن‌ها خط کشیده شده، مترجم با چاپ درشت به انتهای ترجمه خود افزوده و پایان‌بندی داستان را مطابق نگرش خود تغییر داده است. انتخاب این اثر برای ترجمه، ترجمه عنوان و مؤخره مترجم در مجموع هم‌سوئی وی را با نگرش پند و هشدار به زنان نشان می‌دهد. نصرالله اعتصامی پسر اعتصام‌الملک و برادر پروین اعتصامی در آبان ۱۳۱۵ کتاب معروف *La Dame aux camélias* از الکساندر دوما (فیس[پسر]) را با عنوان «مادموازل مارگریت گوتیه یا مادام اوکاملیا» یا «لادام اوکاملیا» بازترجمه کرد. در سال ۱۲۷۹ سردار اسعد بختیاری آن را با عنوان «مارگریت گوتیه: مادام کاملیا» ترجمه و منتشر کرده بود. سردار اسعد و اعتصامی در

عنوان ترجمه شده برای خواننده روشن کرده اند که مقصود از مادام کاملیا، زنی به نام مارگریت گوتیه^۱ است. اسماعیل عرفانی تقریظی بر ترجمه اعتصامی نوشته و به معرفی مترجم و کتاب پرداخته و آن را «رمان اجتماعی» نامیده است. اعتصامی نیز در مقدمه خود به معرفی نویسنده و این رمان اجتماعی پرداخته است. او به ترجمه پیشین که ۳۳ سال قبل (۱۳۲۲ق) انجام شده و به گفته وی چندین فصل افتادگی دارد اشاره کرده اما نامی از مترجم نیاورده است، اما احتمالاً مقصودش ترجمه سردار اسعد است. درباره بازترجمه خود به خصوص «به خواست و سلیقه طبقه نسوان» نوشته است (ص. ۳):

نظر به اینکه رمان مورد بحث فوق العاده مطابق خواست و سلیقه «مردمان شرقی» خصوصاً «طبقه نسوان» می باشد بدان سبب استقبال شایانی از ترجمه مذکور به عمل آمد و مدت ها است که حتی نسخه اوراقی هم از ترجمه اولیه در دست نیست لذا نظر به کثرت میل و علاقه که خوانندگان نسبت به قرائت این رمان اجتماعی ابراز داشته اند بدان جهت این داستان عشق حقیقی را بنا به تشویق دوست عزیزم آقای محمدا میر دولو مجدداً به فارسی ترجمه کرده و به جامه طبع مزینش نمودم.

او هر فصل را با یک بیت از پروین شروع کرده که با مضمون محتوای آن فصل مطابقت دارد. در پایان ترجمه در صفحه ۳۷ افزوده است: «طبع قسمت های بعدی این شاهکار عاشقانه بسته به تشویق خوانندگان خواهد بود» که به نظر می رسد ادامه نیافته و منتشر نشده است. سه سال بعد در ۱۳۱۸ احمد شهیدی این کتاب را با عنوان «عشق و ناکامی: سرگذشت خانم کاملیا (لادام اوکاملیا)» بازترجمه کرد. شهیدی مضمون داستان را در عبارت «عشق و ناکامی» یافته و آن را در کنار نام شخصیت زن داستان به ترجمه عنوان افزوده است. او در یادداشت کوتاهی داستان را معرفی کرده است: «داستان شورانگیز مؤثرترین نغمات روح رنج دیده عاشق پاکدل و سوز و

^۱ . Marguerite Gautier

گدازهای غم‌انگیز وی می‌باشد، که خواننده را به رقت و هیجان می‌آورد». در خاتمه نیز با آوردن بیتی از حافظ «یک قصه بیش نیست غم عشق وین عجب / کز هر زبان که می‌شنوم نامکرر است» نوعی همدلی با ماجرای عشقی پاک اما ناکام را بیان کرده است.

نگرش مترجمان به ترجمه آثاری برای آموزش دختران و زنان همچنان با دو نگرش گاه مثبت و سازنده و گاه هشداردهنده و عبرت‌آموز دنبال می‌شد. انتخاب و بازترجمه نمایشنامه *The Taming of the Shrew* نوشته شکسپیر با عنوان «رام کردن یک دوشیزه فتنه‌جوی»^۱ به قلم علی‌اکبر سررشته در پاورقی روزنامه/یران در دی‌ماه ۱۳۱۶ بیشتر با نگرش دوم هم‌سو بود. نخستین بار در دوره قاجار (۱۳۱۸ق) عمادالسلطنه سالور آن را با عنوان «به تربیت آوردن دختر تندخوی» ترجمه کرده بود. این نمایشنامه حول محور کاترینا و بیانکا دو دختر باپتیستا می‌گذرد؛ اولی به تعبیر مترجمان، فتنه‌جوی و تندخوی است و دیگری محبوب و سربه‌زیر، و در پایان آن فتنه‌جو رام می‌شود و به تربیت درمی‌آید.

رحیم نامور در سال ۱۳۱۸ ترجمه زن در عصر جدید را منتشر کرد. مترجم در صفحه نخست مشخص کرده که ترجمه «اقتباسی از [کتاب] «زن و خانه»^۲ نوشته اوریزان اسوت ماردن^۳ نویسنده آمریکایی است. درج عبارت «ترجمه و نگارش» نیز نشان‌دهنده رویکرد اقتباسی مترجم است. تغییر عنوان این اثر نیز با توجه به زمانه آن معنادار است. کتاب در شرایطی ترجمه و منتشر شده که دولت تمرکزی همه‌جانبه بر تجدد و نوسازی دارد و در راستای ترویج آموزش و پرورش زنان متجدد، می‌کوشد آن‌ها را از خانه به عرصه عمومی جامعه سوق دهد. عنوان متن اصلی «زن و خانه» در شرایط ایران آن زمان برخلاف اهداف و ایدئولوژی حاکم بوده است. بنابراین مترجم عنوان را هم‌راستا با مؤلفه آموزش و پرورش زن متجدد به «زن در عصر جدید» تغییر داده و

^۱. *The Taming of the Shrew*

^۲. *Woman and the Home* (1915)

^۳. Orison Swett Marden

کوشیده است اقتباسی متجددانه از متن اصلی ارائه دهد. مترجم در سال ۱۳۱۹ «اقتباس و نگارش» دیگری با عنوان «چگونه فرشته اهریمن می‌شود» را در سه جلد (ج. ۱. زناشوئی، ج. ۲. سقوط، ج. ۳. آوارگی) منتشر کرد. نگرش «اقتباس و نگارش» نامور در ترجمه عنوان اثر دیده می‌شود. بررسی‌ها نشان داد که عنوان متن اصلی «East Lynne» نوشته الن پرایس^۱ (د. ۱۸۸۷) رمان‌نویس زن انگلیسی است که بیشتر با نام‌های الن وود یا خانم هنری وود^۲ شناخته می‌شود. «East Lynne» نام عمارت خانوادگی ایزابل، شخصیت اصلی زن داستان است که آن را با رسوایی اخلاقی از دست می‌دهد و سال‌ها بعد با فلاکت و هویت جعلی به آن باز می‌گردد. ترجمه تحت‌لفظی عنوان به صورت «ایست‌لین» یا حتی «عمارت ایست‌لین» معنایی به ذهن مخاطب متبادر نمی‌کرده و مترجم مضمون داستان را با برداشتی سوگیرانه در ترجمه آزاد عنوان آورده است. در شرایطی که مفاهیمی مثل «فرشته» و «اهریمن» و موضوعاتی چون سقوط اخلاقی و عبرت زنان موضوع متداول آثار شده بود، عنوان «چگونه فرشته اهریمن می‌شود» توجه بیشتری جلب می‌کرده است. نامور مقدمه و مؤخره‌ای بر ترجمه ننوشته اما با تغییر عنوان و عناوین فصل‌های کتاب و انتخاب گزینشی محتوای آن‌ها در ترجمه، بر موضوع خیانت، سقوط اخلاقی و در نهایت پشیمانی و دگرگونی شخصیت اصلی زن تأکید کرده است.

در آخرین سال دوره پهلوی اول، منیر اصفیاء جزئی یکی دیگر از نخستین مترجمان زن این دوره اثری را درباره یک زن برجسته ترجمه کرد. او زندگی مادام کوری یا پادشاه کار به قلم ایو کوری را در ۱۳۱۹ منتشر کرد. ع. [محمدعلی] خلعتبری، برادر مترجم، در مقدمه‌ای بر کتاب، زندگی ماری کوری، خدمات او به علم و شکیبایی در راه وظیفه‌اش را شرح داده است. خلعتبری خواندن کتاب را برای طبقه جوانان مخصوصاً دوشیزگان لازم دانسته است. سپس مترجم در مقدمه خود با اشاره به تفاوت بین زن و مرد در آفرینش تأکید می‌کند که زنان در عرصه‌های

^۱ Ellen Price

^۲ Mrs. Henry Wood

مختلف از جمله عالم ادبیات و علوم دینی فاتح بیرون آمده‌اند و ثابت کرده‌اند که در چنین میدان‌های کارزاری با مردان برابری می‌کنند. او درباره علت ترجمه توضیح می‌دهد که «بیش از پنج سال از تألیف کتاب نمی‌گذرد که به هجده زبان ترجمه شده اما در کشور ما مقام این زن نامی ناشناخته مانده است به همین دلیل سعی کرده ترجمه کتاب را که بسیار دشوار و طولانی بوده به عهده بگیرد». در خاتمه، درباره اهمیت ترجمه اثر توضیح می‌دهد:

علاوه بر اینکه یکی از بزرگترین دانشمندان زن جهان به همه شناسانده می‌شود و در دسترس طبقه جوان به‌ویژه کتابی گذارده می‌شود که برخلاف بیشتر کتبی که متأسفانه اکنون آن‌ها را آزاد مطالعه می‌کنند می‌تواند به جای تولید فساد، اخلاق و احساسات پست، روح آن‌ها را بلند و شریف گرداند.

اصفیاء و دیگر مترجمان این دوره هر یک به سهم خود سعی کردند نقشی در آگاهی مخاطبان جوان و به‌طور خاص دختران و زنان ایفا کنند.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

چنانچه نشان داده شد در اوایل دوره پهلوی اول مسئله زنان به‌طور جدی مطرح شده بود و برخی از مهم‌ترین نویسندگان آثار تألیفی و مقالات خود را درباره زنان و برای ارشاد و عبرت آنان می‌نوشتند و علاقه دختران و زنان جوان به خواندن رمان را خطری برای آنان می‌دانستند. این جریان یکی از مؤلفه‌های غالب بوطیقای نظام ادبی بود. این پژوهش با بررسی بیش از ۱۵۰ اثر ترجمه‌شده در دوره پهلوی اول و تحلیل مضمونی و محتوایی متن و پیرامتن ۲۵ اثر نشان داد که این مؤلفه غالب بوطیقای نظام ادبی به بوطیقای ترجمه نیز وارد شده است. «صدا»ی مترجم اگر به گفته هرمانز ابزاری برای کشف و بیرون کشیدن حضور مترجم از گفتمان روایی ترجمه‌شده باشد، بررسی این آثار عمدتاً نایاب، کمیاب و آرشیوی، پس از حدود صد سال، حضور این مترجمان را در گفتمان و بوطیقای ترجمه دوره موردبررسی نشان می‌دهد. به‌ندرت نامی از آن‌ها

و آثارشان برده شده، اما این پژوهش خردتاریخی نشان داد که هر یک این مترجمان با انتخاب اثر برای ترجمه و بیان نگرش خود به روش‌های مختلف، از جمله انتقاد از مؤلفه غالبِ عبرت‌دهی به زنان، به تدریج سهم مهمی در تغییر این مؤلفه بوطیقای نظام ادبی و تثبیت نسخه دیگری از آن در بوطیقای ترجمه ایفا کرده‌اند. بااینکه چهار مترجم متأثر از بوطیقای نظام ادبی نگرشی هم‌سو با آن و در جهت پند و درس عبرت دادن به زنان و دختران داشتند، نه مترجم با نگرشی همدلانه بر جنبه آگاهی و اعتبار بخشیدن به جایگاه زنان در خانواده و جامعه، حمایت و دفاع از آنان و برجسته‌سازی خصائل مثبت زنان همچون وفاداری و ازخودگذشتگی تأکید داشتند. این مترجمان نه تنها رمان‌خوانی را خطری برای جوانان نمی‌دیدند بلکه آن را ابزار مهمی در راستای آگاهی بخشیدن به آنان در نظر داشتند. سه مترجم از نخستین مترجمان زن این دوره هریک با ترجمه آثاری از زنان نویسنده به این جریان پیوستند. خانم حاجب، پژمان بختیاری و رحیم نامور مترجمانی پرکارتر بودند، بزرگ علوی و عزیزی از نویسندگان پرطرفدار مثل تسوایک ترجمه کردند و حسینی اصفهانی و جهانبانی تنها با یک اثر از نویسندگانی ناشناخته نگرش خود را به‌نحوی ابراز کردند. هشت ترجمه از نویسندگان کمترشناخته‌شده و ناشناخته انجام شده که تاکنون بازترجمه نشده‌اند؛ حتی دیگر آثار این نویسندگان نیز ترجمه نشده است. موضوع ناشناخته یا کمترشناخته‌شده بودن اثر تاحد زیادی دست مترجمان را در دستکاری متن، اقتباس و نگارش، اقتباس منظوم و مستقل، اقتباس آزاد، تلخیص ترجمه و انتشار تمام یا بخشی از ترجمه در پاورقی روزنامه‌ها، به نفع اعمال نگرش آنان بازمی‌گذاشته است. مترجمان رویکردهایی متفاوتی را برای بیان نگرش خود در ترجمه انتخاب کرده‌اند: از نوشتن مقدمه و مؤخره یا افزودن توضیحات، گفتارها و داستان‌های پندآموز، اخلاقی و روان‌شناختی در انتقاد از وضع موجود زنان، قرار دادن تقریظ افراد تأثیرگذار بر ترجمه و درج تقدیم‌نامه ترجمه به زنان و دختران بر روی جلد اثر و صفحه عنوان یا در مقدمه. این تقدیم‌نامه‌ها نقش تعیین‌کننده‌ای در اشاعه نگرش توأم با همدلی و همراهی مترجمان نسبت به مسائل زنان داشته است. در شرایطی که زندگی و

اندیشه نویسنده هم‌سو با نگرش همدلی با زنان بوده، مترجم مقدمه خود نویسنده یا مقدمه‌ای در معرفی و شرح حال او قرار داده است. مترجمان عنوان ۱۳ اثر را در راستای ابراز نگرش خود تغییر داده‌اند: همچون *ژولی، مادام کوری، ماری رز* و مانند آن‌ها عنوان را به اسامی زنانه تغییر داده‌اند؛ بین اسامی خاص عنوان متن اصلی و مضمون داستان، مضمون را ترجیح داده‌اند، مثل *وفای زن، سیه‌روز، یا گل‌های سفید*. گاهی عناوین را با توجه به شرایط اجتماعی سیاسی زمانه و با اهداف ایدئولوژیک تغییر داده‌اند، نظیر چگونگی فرشته/هریمن می‌شود، *زن در عصر جدید، زن در به‌در، شوهر باعاطفه* و مانند آن‌ها. این تغییرات حتی در عناوین فصل‌های کتاب و انتخاب گزینشی محتوای آن‌ها در ترجمه نیز دیده شد، مثل ترجمه و بازترجمه‌های *La jolie fugitive*. از آثاری چون *ژولی و مادام/وکاملیا* در همان دوره بازترجمه‌های متعدد با اهداف مختلف صورت گرفته است؛ از هم‌سویی با هر دو مؤلفه تا بی‌طرفی و ترجمه صرف ادبیات اثر. دو بازترجمه از *ژولی و یک بازترجمه از مادام/وکاملیا* نیمه‌تمام و منتشر نشده باقی مانده‌اند.

همه ترجمه‌های بررسی شده در این دوره مصداق ترجمه‌هایی هستند که نگرش و موضع‌گیری مترجم در قبال ترجمه را همراه خود دارند، حتی در مواردی که مترجم بیت شعری را در آغاز یا پایان ترجمه قرار داده است. به عبارتی، همین‌که مترجم اقدام کرده ترجمه‌ای درباره زنان منتشر کند موضع‌گیری داشته است. در بررسی سه‌گانه پیرامتن، نگرش مترجم، و سایر ترجمه‌ها (از همان متن اصلی) در الگوی *هرمانز (۲۰۰۷)*، نگرش مترجمان در متن و پیرامتن و سایر ترجمه‌ها/بازترجمه‌ها از متن اصلی تحلیل شد. این پژوهش با توجه به بافت ایران نشان داد شاید بتوان بخش دیگری را نیز در الگوی سه‌گانه هرمانز در نظر گرفت و آن نسبت بینامتنی یک اثر با دیگر آثار آن دوره است؛ چراکه برخی از ترجمه‌ها به وضوح تحت تأثیر ترجمه‌های دیگر مترجمان یا ترجمه دیگر آثار نویسنده بوده‌اند. به عبارت دیگر، نگرش مترجمان به موضوع زنان در آثارشان با توجه به تجربه زیست و شرایط زمانه، در نسبتی بینامتنی با آثار ترجمه شده در این دوره، تأثیرپذیری این آثار از یکدیگر را نشان می‌دهد.

مناقشه بر سر تألیف با هدف مُتنبه ساختن زنان و ترجمه برای آگاه کردن و حمایت از آنان را می‌توان از مؤلفه‌های غالب بوطیقا و ایدئولوژی حاکم بر نظام ادبی و ترجمه در دوره موردبررسی در نظر گرفت. هر دو وجه این نگرش و تعارض‌های اخلاقی و ایدئولوژیک حاصل از آن تا پایان این دوره و پس از آن با افت‌وخیز همراه بود و گویی با انتخاب هر اثر برای ترجمه یک وجه از این جریان پرننگ‌تر می‌شد.

کتابنامه

- احمدی بختیاری، ع. (۱۳۰۶). مقدمه. در پ. ح. بختیاری، سیه‌روز. کتابخانه و مطبعه بروخیم. اسکیه، ش. (۱۳۱۱). *فروشنندگان/شک*، ترجمه خانم حاجب. پاورقی روزنامه ایران.
- اعتصام‌الملک، ی. (۱۳۰۰). از نوول هلوییز مکتوب اول - از سن پرو به ژولی. مجله بهار، ۲ (۷)، ۴۲۲-۴۱۸.
- بانکو، (۱۳۰۶). *یادداشت‌های یک زن شوهردار*. ترجمه جعفر حسینی اصفهانی. نشریات مؤسسه خاور.
- بختیاری، پ. ح. (۱۳۰۶-۱۳۰۷). سیه‌روز. کتابخانه و مطبعه بروخیم.
- بختیاری، پ. ح. (۱۳۰۸). *زن بیچاره*. کتابخانه و مطبعه بروخیم.
- بختیاری، پ. ح. (۱۳۱۰-۱۳۱۱). *مجموعه گل‌های خندان: دسته ششم مادموازل اسکودری*، قمار، کرسپیل. چاپخانه خاور و انتشارات محسن.
- برایر، آ. (۱۳۰۹). *زن دربه‌در*. ترجمه سرهنگ محمد حسین جهانبانی. بنگاه محمود رمضانی، کتابخانه شرق.
- برند، آ. (۱۳۰۸). *دختر عقاب*، آرتور برند. ترجمه خانم حاجب. مطبعه مجلس.
- حجازی، م. (۱۳۰۷). *هما*. موسسه خاور.

حجازی، م. (۱۳۰۸). پریچهر. مطبعه باقرزاده.

حجازی، م. (۱۳۰۹). زیبا. ابن سینا.

حسینی اصفهانی، ج. (۱۳۰۶). مقدمه مترجم. در بانکو، یادداشت‌های یک زن شوهردار، ترجمه جعفر حسینی اصفهانی. نشریات مؤسسه خاور.

دل‌زنده‌روی، س. (۱۴۰۳). عاملیت ترجمه در ورود علم روان‌شناسی به ایران (۱۳۰۰ تا ۱۳۴۰).

مطالعات زبان و ترجمه، ۵۷(۲)، ۶۸-۹۵.

<https://doi.org/10.22067/its.2024.89066.1273>

دوما، ا. (۱۳۱۵). لادام/اوکاملیا (مادام کاملیا). ترجمه نصرالله اعتصامی. نسخه منتشر نشده.

دوما، ا. (۱۳۱۸). عشق و ناکامی: سرگذشت خانم کاملیا (لادام/اوکاملیا). ترجمه احمد شهیدی. نشریات بنگاه افشاری.

ریشبورگ، ا. (۱۳۱۳-۱۳۱۷). یک عمر/اشکباری. ترجمه خانم حاجب. پاورقی روزنامه ایران و انتشارات ادب و چاپخانه سعادت بشر.

روسو، ژ. ژ. (۱۳۰۷). ژولی. ترجمه خانم حاجب. منتشر نشده.

روسو، ژ. ژ. (۱۳۱۰-۱۳۱۱). ژولی. ترجمه حسین پژمان بختیاری، /رمغان، ۱۲(۹).

روسو، ژ. ژ. (۱۳۱۲). ژولی، ترجمه ع. پورمند. منتشر نشده.

زوئیک، ا. (۱۳۱۲-۱۳۱۳). گل‌های سفید تسوایک [زوایک]. ترجمه فریدون ناخدا [بزرگ علوی]. مجله دنیا، (۱-۵).

زوئیک، ا. (۱۳۱۶). شوهر باعاطفه. ترجمه علی اکبر عزیزی. کتابخانه ادب و چاپخانه اتحادیه.

شکسپیر، و. (۱۳۱۶). رام کردن یک دوشیزه فتنه‌جوی. ترجمه علی اکبر سررشته. پاورقی روزنامه ایران.

سعیدی، م. (۱۴۰۲). جنگ زندگی: در جستجوی جهان. ترجمه خانم حاجب نیر عظمی. تاریخ ایران.

- سیدی‌نژاد، م. (۱۴۰۲). ابراهیم گلستان و اشتفان تسوایگ. مترجم، ۳۲ (۸۲) ۲۳-۳۰.
- علوی، ب. (۱۳۱۳). زن و ماتریالیسم. دنیا، (۶) ۱۸۵-۱۸۶.
- کنستانت، ب. (۱۳۰۸). وفای زن. ترجمه حسین پژمان بختیاری. خیام.
- کیا خانلری، ز. (۱۳۱۵). ژاله یا رهبر دوشیزگان. مطبعه اقبال.
- کوری، ا. (۱۳۱۹). زندگی مادام کوری یا پادشاه کار. ترجمه منیر اصفیاء جزنی. بنگاه مطبوعاتی افشاری.
- ماردن، ا. ا. (۱۳۱۸). زن در عصر جدید. ترجمه رحیم نامور. شرکت تضامنی علمی.
- ماری، ژ. (۱۳۱۲). جنگ زندگی: ماری رز یا الهه عشق و بهار. ترجمه خانم حاجب، منتشر نشده.
- ماری، ژ. (۱۳۱۳). دختر گمنام. ترجمه عزیزالله حاتمی. پاورقی روزنامه ایران.
- ماری، ژ. (۱۳۱۹). دوشیزه گمنام، ترجمه عنایت‌الله شکیباپور. مجله گل‌های تهران.
- مشفق کاظمی، م. (۱۳۰۳). تهران مخوف. بنگاه مطبوعاتی پروین.
- میرعابدینی، ح. (۱۴۰۰). دختران شهرزاد؛ زنان نویسنده ایرانی. چشمه.
- میرعابدینی، ح. (۱۳۸۷). تحول داستانی و نمایشی از آغاز تا ۱۳۲۰ شمسی. فرهنگستان زبان و ادب فارسی.
- وود، ه. [الن پرایس]. (۱۳۱۹). چگونه فرشته/هریمن می‌شود، ۳ ج، ترجمه ر. نامور. چاپخانه خودکار و ایران و نشر علمی.
- هاشمی، س. م.، حیدری، ف.، و رضایی‌دانش، ی. (۱۳۹۵). جامعه‌شناسی ترجمه متون نمایشی در دوره قاجار: با نگاهی بر تأثیر شرایط اجتماعی آن دوران بر انگیزه‌های مترجمان.
- مطالعات زبان و ترجمه، ۴۰ (۴)، ۳۴-۱۵.
- <https://doi.org/10.22067/lts.v49i4.33470>
- هوفمان، ا. ت. ا. (۱۳۱۰-۱۳۱۱). مادموازل/اسکودری، ترجمه حسین پژمان بختیاری، نشریه افسانه.

هوگو، و. (۱۳۰۷-۱۳۰۶). سیه‌روز، ترجمه حسین پژمان بختیاری، مطبعه بروخیم.

- Adamo, S. (2006). Microhistory of translation. In G. L. Bastin & P. F. Bandia (Eds.), *Charting the future of translation history* (pp. 81–100). University of Ottawa Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1ckpfxh.8>
- Alvstad, C. (2013). Voices in translation. In Y. Gambier & L. van Doorslaer (Eds.), *Handbook of translation studies* (Vol. 4, pp. 207–210). John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/hts.4.voi2>
- Brems, E., & McMartin, J. (2021). The voices of James Stratton Holmes. In K. Kaindl, W. Kolb, & D. Schlager (Eds.), *Literary translator studies* (pp. 249–267). John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/btl.156>
- Chesterman, A., & Baker, M. (2008). Ethics of renarration: Mona Baker is interviewed by Andrew Chesterman. *Cultus*, 1(1), 10–33.
- Chesterman, A. (2009). The name and nature of translator studies. *Hermes – Journal of Language and Communication Studies*, 42, 13–22.
- Farahzad, F. (2016). Women translators in contemporary Iran. In L. von Flotow & F. Farahzad (Eds.), *Translating women: Different voices and new horizons* (pp. 3–16). Taylor & Francis.
- Hagemann, S. (2016). Scott in Germany: Two early translations of *Rob Roy*. In A. Korzeniowska & I. Szymańska (Eds.), *Scottish culture: Dialogue and self-expression* (pp. 101–114). Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Hagemann, S. (2017). A biographical approach to translation: The case of Wilhelm Adolf Lindau and Walter Scott. In A. Korzeniowska & I. Szymańska (Eds.), *Imaging Scottishness: European and domestic representations* (pp. 21–41). Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Hermans, T. (1996). The translator's voice in translated narrative. *Target*, 8(1), 23–48. <https://doi.org/10.1075/target.8.1.03her>
- Hermans, T. (2007). *The conference of the tongues*. St. Jerome.
- Hermans, T. (2010). The translator as evaluator. In M. Baker, M. Olohan, & M. C. Pérez (Eds.), *Text and context: Essays on translation & interpreting in honour of Ian Mason* (pp. 63–76). St. Jerome.
- Hermans, T. (2014). Positioning translators: Voices, views and values in translation. *Language and Literature*, 23(3), 285–301. <https://doi.org/10.1177/0963947014536508>
- Kaindl, K., Kolb, W., & Schlager, D. (Eds.). (2021). *Literary translator studies*. John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/btl.156>

- Kolb, W. (2021). Hemingway's priorities were just different: Self-concepts of literary translators. In K. Kaindl, W. Kolb, & D. Schlager (Eds.), *Literary translator studies* (pp. 108-121). John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/btl.156>
- Oyserman, D., Elmore, K., & Smith, G. (2012). Self, self-concept, and identity. In M. R. Leary & J. P. Tangney (Eds.), *Handbook of self and identity* (2nd ed., pp. 69-104). Guilford Press.
- Schlager, D. (2021). Translators' multipositionality, teloi and goals: The case of Harriet Martineau. In K. Kaindl, W. Kolb, & D. Schlager (Eds.), *Literary translator studies* (pp. 199-214). John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/btl.156>
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2019). The translator as subject: Literary translator biographies, memoirs and paratexts. In K. Washbourne & B. Van Wyke (Eds.), *Routledge handbook on literary translation* (pp. 524-537). Routledge.
- Zweig, S. (1925). *Angst*. Retrieved from <https://www.prosperosisle.org/spip.php?>

درباره نویسندگان

مریم سعیدی استادیار مطالعات ترجمه در گروه زبان انگلیسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد آزادشهر است. حوزه‌های پژوهشی وی تاریخ ترجمه و مترجمان، بوطیقای ترجمه و ترجمه ادبی و مطالعات اسنادی و آرشیوی ترجمه است.